

Quechua

Ositrán, Contigo por las rutas del Perú

Llaqtanchikkunapi Astakunapaq Qawapaq Qullqichaq Qispichiq Kamachikuq
Calle Los Negocios 182, piso 2. Surquillo

Pichqa Willakuypi llallinakuy
“Ositrán, Perú suyu ñankunata qanwan”
Willakuy huñusqakuna

Verónica Zambrano Copello
Consejo Directivo umalliq

María del Rosario Bazalar Huamán
Comunicación Corporativa Wasipi Rimanakuq

Chaninchay Yachaq
Ricardo González Vigil
Anahí Barrionuevo
Leonardo Dolores

Llalliqkuna:

Yachapakuqkuna
Huk ñiqipi llalliq
¿Amazoniapi trenchu?
Gustavo Alejandro Palomino Huapaya
Fractal Yachaywasimanta (Cañete)

Iskay leqi llalliq
Kawsaykuna allin hukmanyachiq tren
Angela Ximena Dávila Larios
Peregrinos Yachawasimanta (Lima)

Kimsa ñiqi llalliq
Ancha karu ripuy
Akyles Miguel Gonzáles Márquez
Alas peruanas Yachawasimanta (Arequipa)

Yachachiqkuna
Huk ñiqi llalliq
Kay uruqkunamanta aswan karupiray
Mariela Magali Chambi Mamani
Alas Peruana Yachaywasimanta (Arequipa)

Comunicación Corporativa Wasipa riqsichisqan
Noviembre killa, 2022 wata

Biblioteca Nacional del Perú N° 2022-12790 kamachikuymanhina rurasqan

Qillqa qispichiq: Inversiones IAKOB S.A.C
Jr. Gonzáles Prada 615 - Surquillopi

Manam pipas mirachinmanchu

QALLARIYNIN

Lliw hapiriqkunata tukuy maykunamanta anchuykuspa chaninchay, 2021 watamanta, Willakuy Atipanakuy “Ositrán, Perú suyu ñannikunata qanwan” sutichasqam churasqaña kachkan; hinaspa, kunan, pichqa ñiqi atipanakuypiña, aswan kallpanchanayku Perú suyu yachaywasikunapi miski siminchikkuna unanchaqkuna aswan llamkanankupaq.

Primero, segundo grado secundaria warmakunapa qillqasqan ñawinchayqa, asirichiwanchik, kusirichiwanchikmi, paykuna warma sayayninkupi yuyaymanachkankuña lliw suyunchikpi llaqtakunaman runakuna astakunanpaq ñankuna allin kananmanta, chaywanmi, aswanta, Perumanta runakuna llikanasqa kasunchik.

Kay pichqa ñiqi atipanakuypi tawan atipaqkunapa unanchayninwan kusikuychik, kaypim willakuchkanku ¿Amazoniamanta tren?, Trenqa kawsaykunatam hukmanyachin, hatun ripuy, kay urqkunamanta karupi nisqamantapas, kay qillqakunataqa huk niraq kusikuywan ñawinchananchikpaqmi.

Chaninchaqkunatam hatunta riqsikuniku achka yachaysapa unanchaqkunapa rurasqankumanta sasawan aswan allinninkuna akllasqankumanta: riqsisqa qillqaq Ricardo Gonzales Vigil, ancha riqsisqa qillqa qispichiq, Anahí Barrionuevo chaymanta Ministerio de Culturamanta maytukunamanta, ñawinchaymanta umalliq, Leonardo Doloresta.

Ministerio de Culturatapas riqsikuniku sayapakuwasqankumanta hinaspa suyunchikpi paqariq ayllukunaman, suqta siminchikkunaman chimpachisqa huñu Willakuypi Atipanakuy “Ositrán, Perú suyu ñannikunata qanwan” sutichasqata apachisqanmanta.

Verónica Zambrano
Consejo Directivo Ositrán umalliq.

Huk ñiqipi llalliq
Yachapakuqkuna

¿EL tren amazónico?

Gustavo Alejandro Palomino Huapaya
Fractal Yachaywasimanta (Cañete)

¿Yunkapi trenchu? ¡Arí! Sapa punchaw tantahinam Tanyapa umachanpi chay karqa. Ferrocarril ukupi kasqantam hamutaq perupa yunkan ukunpi purichkaqta, Loreto hanaymanta uraykama, Madre de Dioskama. Kimsantin suyumanta achka warmakunawan kasqantas hamutasqa, paykunas kusikusqaku yunka pawkarpi uywakunata sachakunata qawaspanku.

Sapa tuta Chaskapa huntasqan, Sedepe Ilaqtachapi (hatun mayupa patanpi), Lupia Fasabi warmanpa hamutayninta yapasqa, Tanyapata. Puñunapaq willakusqankunas munayllapaq kasqa, chay wayrahina kallpaqllamantas tukuyta willakusqa. Tanyaqa musqusqas haykaq punchawpi yunkaman chayananta, imaynam ayllunpa kasqanman asfaltasqa pista chayarqahina, chaypis llasaq camionkuna, buskuna kallpachkanku.

Huk punchawsi, tuta puñunanpaq mamam muchasqa pachas, kunan willakuy uyarisqanwan yuyaymanaspas kasqa. Hamutasqa hamutaqa, hinaspas ñawinta wichqasqa chaymanta miski puñuypa marqayninman siriykusqa.

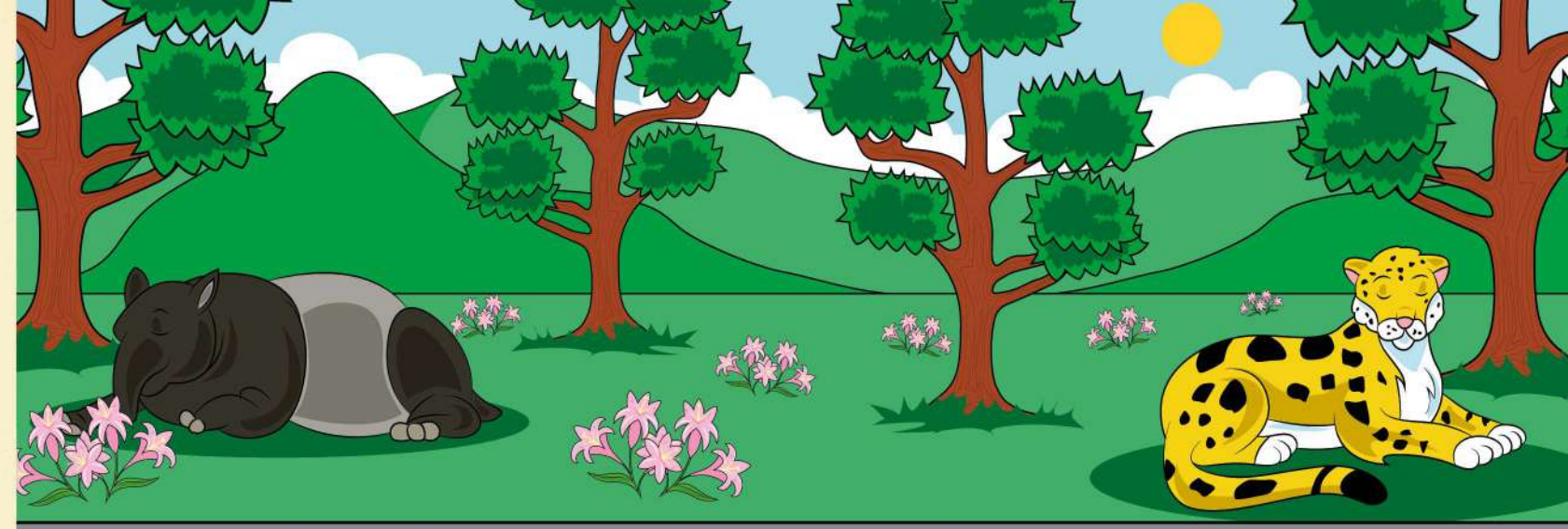
Chaymantas Tanya rikcharisqa, ichaqa... ¿imataq kanman karqa? Manañas wasinpichu kasqa, aswanqa pipu sachayuq yunkapiñas kasqa. Muyuriqnintas qawan hinaspas kusikuywan qaparin chay hatun trenkuna pay kasqanman hamuchkaqta rikuykuspa. Tanyaqa manas musyasqachu; trenkunapa sayananpis sayachkasqa. Achka wasichayuqkunata anqas llimpiyuqtas rikusqa. Mana iskayrayaspas, siqarqun chay tren purichina wasichaman. Chay pachallas, metalmanta hatun hatun uywaqa puriyta qallaykun hinaptinsi Tanyaqa aswan kusikun, karu ripuysi qallaykusqaña.

Ripuytas qallaykun maykuna chayanankama, ferrocarrilqa lliw Amazoniata purinqa. Tuqunkunatas, Tanyaqa mana riqsisqan tukuy niraq mallkikunata qawan. Wakintaqa mana sasachakuspas riqsisqa, orquídeakuna, liriokuna, platanokuna, cacao, hampi qurakunatapaspas... Chaynallataq, tukuy niraq ñanpi sumaq uywakunawanpas kusikusqa, chaykunas kasqa kusillukuna, tukankuna, karyakuna, gallito de las rocakuna, qilla kusillukuna, tukuysi kasqa. Alliqninpis, kasqataq, huk hatun mayu rikukusqa. Chaymanta, trenqa chullallataraq sayananpi sayasqa, chay hatun mayupa waqtanpi.

Tanyaqa tapukusqas pikunatatag uqarisaku nista, chay pachallas usunkumanhina pachasqa runachakuna siqaqta rikusqa, paykunaga matsiguenga ayllu runakunas kasqaku. Hinaspa, musuqmanta, trenqa ripuyta qallaykun. Karupiñas, caoba hatun sachapa llantunpi, huk jaguar, pichanahina chupayuq siwarqintipas (hichpallapitaqsi huk tapirpas) samachkasqaku. Tanyaqa ñawinta kichaparisparaqsi chaykunata qawan, kuskalla kawsaqhinas uywakunaga qawakusqa.

Amazoniamanta trenqa hinallas puririsqa tukuy maykunata: kinrayman wayqukunata, pongokuna, machaykuna, tukuyta. Chay pachas, warmaqqa llimpikuna qawachina wasipim kachkani nisqa. Trenpa toqonkunaqa llimpi cuadrokunahinas rikchakusqa. Chayna richkaptinkus, huk machaypa punkunman chayarqunku, chaypis iskay kuti sayayta sayasqaku. Piro ayllukunas sumaq yuraq pachayuqkuna Tanyata tukuy sunquwan chaskinku. Chaynapis, kaqllamanta, ripunku. Trenwanqa watunkus qaqakuna, urqukuna, aqukuna kasqan, tawanpakuna, quchakuna qiwí ñanniyuq mayukunatapas. Tukuy maykunapis sayanku, achka yunka ayllukuna riqsinapaq kakuchkan. ¡Hayka tukuy niraqmi kan! Warmaqqa ninsi tiqsimuyupi mayqan puriypas manam kay puriyhina sumaqqa kanachu nispa.

Amazonas mayupa huk kasqanta rispansi, rosado delfinta riqsirqusqa.

Chaysi aswan sumaq kasqa. Imayna kasqanta qawaspansi
llakikusqa. Anchatas mañakusqa kay uywa pachamamanta amapuni
chinkananpaq. Rimaykukuspansi, manapunim qunqasqaykichu nisqa.

Llumpay huntañam tren karqa, tukuyninman chayaykuchkarqañam.

Achka horas risqankupi unasqaku, hinaptin Tanyaqa manas huk
segundopas muyuriqnimpi sumaq kaqkuna qawayta saqisqachu.
Manas ñawpaqta mayqan ripuq hinachu kasqa, aswanqa ancha
yachachikuq puririysi kasqa. Chiqaptapunis, Perú suyupa hatun
allpan puriyqa riqsichikun yachachikunsi suyunchik imarayku
apu, tukuyniray kasqanta. Tanyaqa ancha kusiqañas puriyta
tukusqa. Haykapi ray wasiymant chayasaq nisqas hinaspa tukuy
qawasqanta retransaqa.

Ichaqa, kay willakuypi manam lliwchu kusikuy kasqa. Trenqa qunqaymantas sayarqun, mana pipa yachasqanta. Muyuriqninpi lliw kaqkunas hukmayasqaku, hinaspas uchuy wasinman tikrakurqun. ¡Arí! Lliwsi huk musquy kasqa, huk musquy. Llakikusqas, hinaspa manas qasillachu risqa. Ñawinmantas huk iskay sutuy wiqikuna pawarqamun imapas mana chiqap kasqanta yachaykuspan.

Lliw mana chiqapchu kaptinpas, sumaq yuyasqankuna hamutayninmanta chinkanantaqa manas munasqachu. Lapiztawan papeltas hapisqa, hinaspas lliw rikusqanta qillqayta qallaykusqa. Qillqasqa, qillqasqa. Chaysi anchata kusichisqa. Qillqasqa willakuysi aswan chiqap kasqa.

Tanyaqa ancha illariytas hatarisqa. Illariy mikuy mikunanpaqsi maman qayasqa. Wasinpa ventanantas kichan urqukuna qawanapq hinaspa chay tiyanan suyupa chuya wayran samarinapq. Karumantas, riqsisqan chaqwa chayarqamun. Trenpa qapariyninwansi pantakurqun, ichaqa qipipakuq barcopa qapariynisi kasqa.

Wakcha wasinpi mikunan mesapis huk periódico kasqa, qallariypiqa manas qawarisqapaschu chaytaqa, sumaq musquyninpi hinalla hamutasqa. Qunqaymantas, hatun kusikuy uyanpi rikurisqa. Chiptikusqas musyakunanpaq. Ichapas kayqa huk musquypas, nisqas. Kusikuymantas pawasqa.

Maman marqaqsi risqa. Periodicopis nisqa suyunchik kamachikuqmi trenta apamunqa nispas, chay trenqa Peru suyunchikpi lliw Amazoniatam purinqa nispas. Chay purinanpaq ñankunataqa achka watapis ruranqaku. Tanyaqa chay qispinanta ancha kusikuywansi suyanqa. Chaykamaqa, rapipi qillqaspas chay hamuq punchawkunata hamutasqa.

Iskay leqi llalliq
Yachapakuqkuna

EL tren que CAMBIA VIDAS

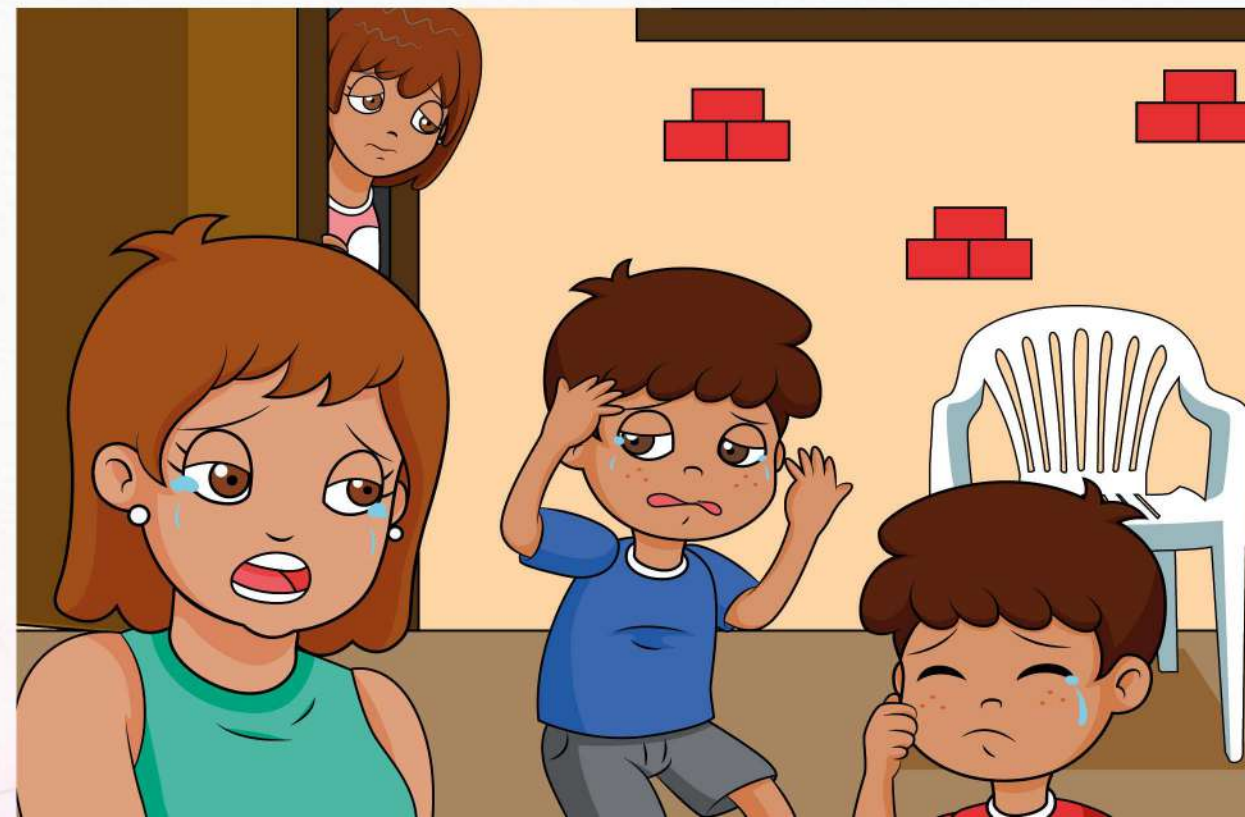
Angela Ximena Dávila Larios
Los Peregrinos de San Juan de Lurigancho
Yachaywasimanta (Lima)

Llaki, para punchawmi kachkan. Pacha risqantam purini, ima rurayta mana yachaspa.

Tukuy ruranay hamutanaypaqmi huk pacha unarqani, valdepi chiri yakuwan maqchisqahinam huk willakuy chayawan. Unay pacha hamutasqaymantam, chiri killakuna chawpipi wasiyman rirqani kay qunqay sasachakuy imayna allichayta mana yachastin, chay sasachakuy allichayqa, mana munachkaptiy, lliw ayllaykunawan kuskanchawarqaku.

Wichqanamanmi kichanata allimanta hinarquni, mamaypa uyan qawaytam manchakurqani, Justín, Josiypata, paykunaqa wawqiykunam; ichaqa, mana chayta munachkaptiypas chaynam kanan karqa. Punku kichakuykuptillanmi, ancha kuyasqay mamayqa wiqi quchaña kasqa, wawqiykunaqa... huknin umanman makichankunata churasqa, hukninñataq wiqinkunata pichakurqa. Iskayninmi qawawan, warma ñawichankunapim huk iskayrayay rikurirqa ñuqaqa ima kasqantapas manam yacharqanichu.

—Ma... —sutin tuqyachiyta manam atirqanichu...

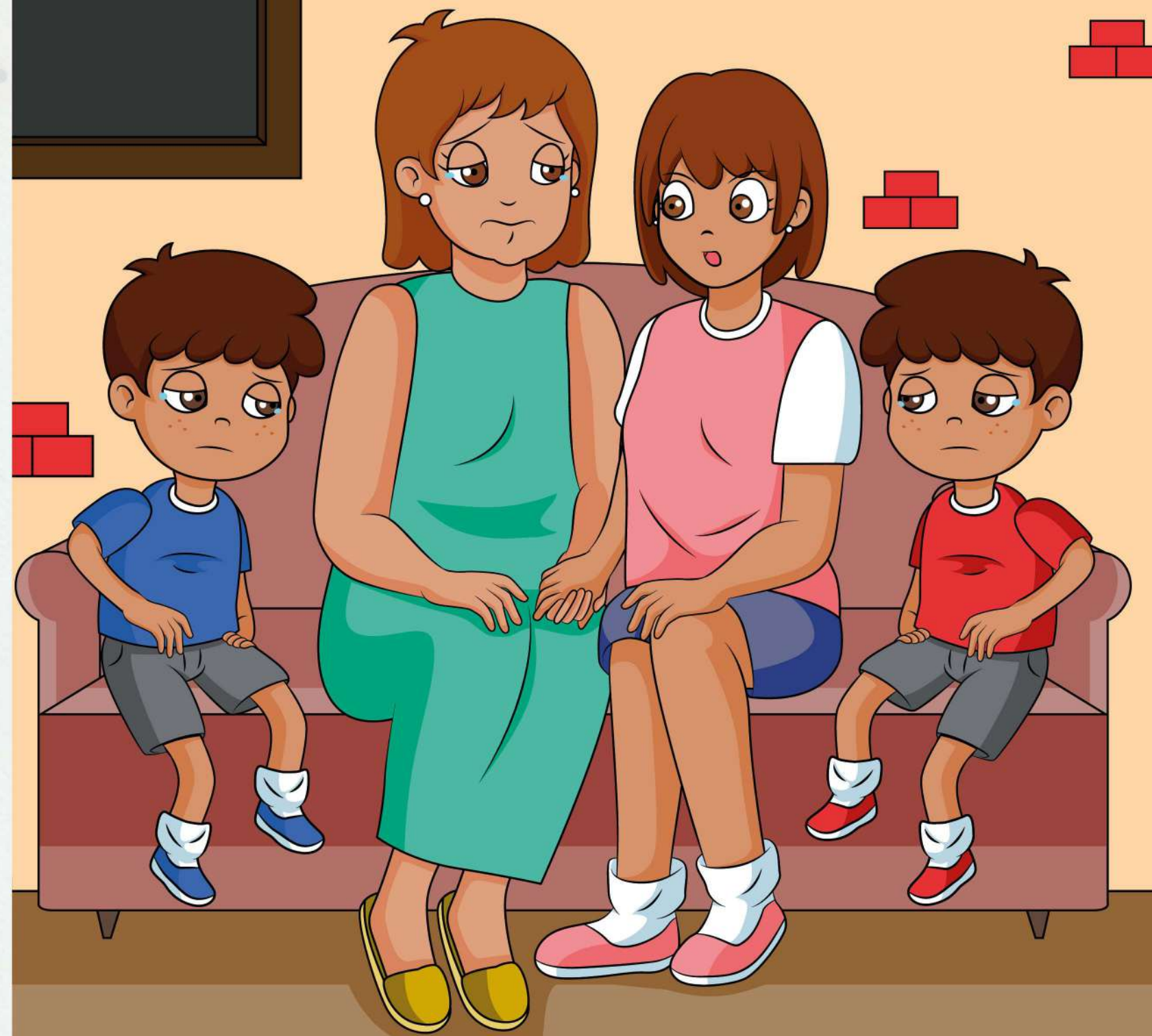
Payqa ñuqata qawariwan, marqawananpaq hinaspa tiquta hatun marqayninwan uqllawananpaq. Kunanqa ñuqapas, wawqiykunahina, qawarikurqani. Hayka kuyakuypa kallpantam hatallirqa kuyasqay mamaypa sunqun.

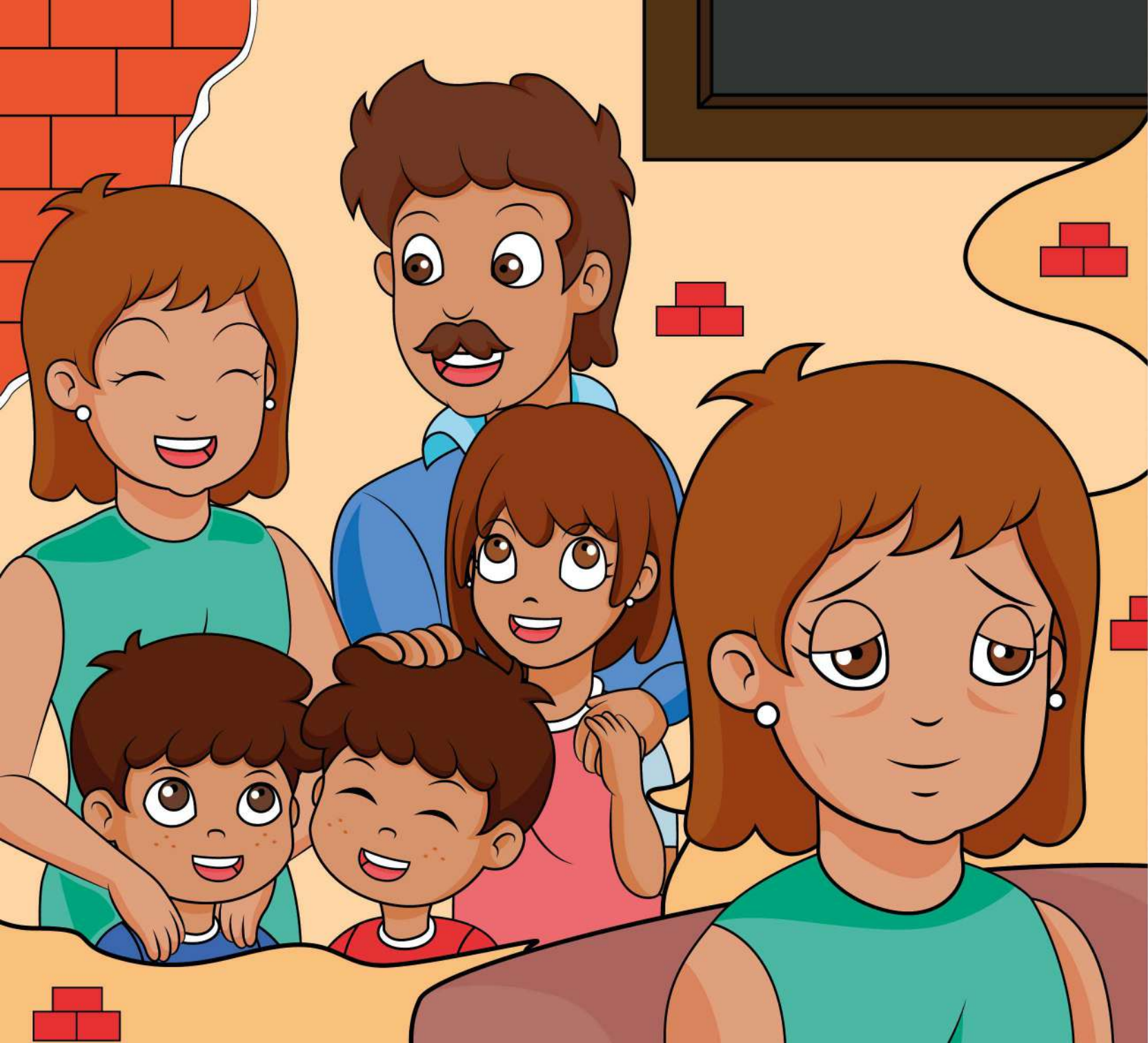
Taytaypa wañukusqantam sasata uyarqaniku. Qayna huk semanallam llapayku mallpi miski wallpa kankachata mikurqaniku hinaspa tira wawakunapa rurasqankumanta asikurqaniku.

Kay sasa punchawmanta huk killañam karqurqa. Sunquymi chiqnikuytaraq hatallirqa imatachá, pitachá chiqnirqani. Taytay chinkasqan chiqnisqallaytam yacharqani. Ichaqa mamaypa kallpanmi, nanayniyuq kaspapas, llapan munakuyniywan kunan ruranayta kallpanchawarqa.

Llapantan tiyanankupaq nirqani, kallpawanmi rimayniyta tuqyachirqani, ichaqa kuyakuywan miskita.

—Mamachay, kay sasachakuy killa kawsasqanchikpim, sapa punchawmi kallpasapa kasqaykita qawaniku; sasa kawsay 180 gradosta muyuchispa hukmayachisuptiykipas, mana qullqi kachkaptin, qusayki mana kaptin llakiwan kaspaykipas... Wayratam millpuni hinalla rimanaypaq allichakuni:

—Mamachay, wasiman kutinaypaqmi suyayta atiniñachu, llakiyuq sumaq uyayki qawanaypaq, sutilla sipuyasqa, pispasqa ñawiykipas.

—Emi —waqanayastin nirqa...
Manaraq aswan nichkaptinmi, ñuqa llallini:

—Taytaytaqa wiñaypaqmi yuyasaq, payqa kawsayninta, kuyakuynintam ayllunman qurqa, yachanim payqa kuisqam kachkan warminta ñawpaqhina kuisqa asirayaqta qawaspa. Mamay, ñawpaqmanmi purisunchik, ñuqam yanapasqayki nini.

Mamayqa manam imatapas ninchu, uqllaykuwanmi ichaqa. Qasillam kaniku hamuchkaq tutapa tutayayninpi.

Chay rimanakusqaykumantaqa achka punchawñam, semanañam karqun. Mamay, ingeniería yachaqmi payqa, yachayninkunatam apachirqa kayman, wakman. Chay huk apachisqanmi Perú suyupi huk allin chaniyuq, allin llamkaq empresapa chaskisqan karqa, chaymi llapaykupa kawsayniykuta allinpaq hukmanyachirqa.

Mamayqa qayasqam karqa hatun llamkaypi waqaychakuspa llamkay qawananpaq, kay hatun llaqtapi. Musuq tren eléctrico qispichiypim llamkanqa. Payqa llamkanqa llamkaqkuna cascoyuq, guanteyuq, lenteyuq, hukniyuqkunapas waqaychakuspa llamkanankuta qawaspanmi.

Kunankunallam mamayta qawani llakisqata, ichaqa chay hatun
llamkayman minkasqa kasqanmantaqa, kusionqa hawkañam kachkan.
Tuta, mikuyta mikuptiykum, imayna punchaw kasqankunata, musuq
masinkuna kasqankunatapas willawanku.

Unayñam karqa. Manapunim qunqasaqkuchu chay ancha riqsisqa
tren arinankupaq mamay pusawasqankuta. Ancha riqsisqa runakunam
kachkasqaku, achaka willakuy maqchiriqkunapas kasqaku kay
hatun rurayta willakunankupaq. Ñuqaqa, llapanpa chawpinpi, ancha
kusionqam karqani, yacharqanitaq mamaypa llamkasqan kay hatun
llamkay qispinapaq yanapasqantapas.

Kay trenqa achka sasachakuykunatam allicharqa, manañam unay puriychu karqa. Ñawpaqqa, huk kaqmanta huk kaqkama purinapaqmi, peru suyu runakuna ancha unaypi llamkayninchikman utaq maymanpas rirqanchik. Chaymi ñuqapa kawsayniyta allinpaq hukmanyachirqa. Kunanmi mamayta qawani aswan hawkata, kusionqatapas.

Kunanqa tiyachkanim, kay línea 1 tren electricopi, sumaq imawan rurasqata hinaspam yuyani taytaywan kуска sumaq imakunatapas rurasqaykuta.

Kimsa ñiqi llalliq
Yachapakuqkuna

La gran travesía

Akiles Miguel Gonzáles Márquez
Alas Peruanas Yachaywasimanta (Arequipa)

Diego, huk taksa warma, anchatas munasqa Perú suyunchikpa ranra, sumaq allpankunata puriyta. Ichaqa manas atisqachu, ayllunpa qullqin mana kaptin. Diegogoqa sumaq markakunatas riqsiyta munasqa chaykunas Pisaq, Saksaywaman, Naska, urus islakunata. Huktas aswan munasqaqa: Machu Pikchuta.

Kay llaqtapa tiyasqan sumaq urqukuna, yunkankuna, llaqta ukupi munayllapaq wasikuna, muyurqininkuna, pachamankunas, kay llaqtapa kasqanpi aswan Diegopa sunqunta suwasqa. Diegoqa ñawpaqmantas huk punchaw Machu Pikchu riyta munasqa, musqusqa hinaspas taytanta tapupayasqa:

—Taytay, ¿haykapitaq Perú suyupa mayninkunatapapas richwan? Nispa.

Taytansi kutichisqa:

—Kunankunallam, churiy, kunankunallam.

Achka watakunañas kasqa, Diegoqa, manaraqsi maytapas risqachu, llakishinas kasqa, ichaqa ayllunpa mana qullqin kasqanta yachasqataqsi. Sapallan wawas kasqa, hinaspas mana piwanpas rimananpaq pukllananpaq kasqachu. Taytanqa llumpaytas llamkasqa ayllun uywaanpaq. Diegoqa yachaywasinpi lliwmanta aswan yachaysapas kasqa, aswansi taytan kusikunanpaq allinta yachasqa, huk kutillapas kuisqa kananpaq.

Huk tutas, wasinpi diego yachayninta huntachichkaptin, taytan chayarqamun, pisipasqa, kuisqataq ichaqa. Diegoqa tapukusqas taytanpa uyan imarayku kuisqa kancharisqanta. Puñunan kasqankamas siqarun, utqayman punkuta kichaspas, Diegoqa musyaparqun. Diegoqa, uyanpi ancha kusikuywansi taytanta marqan.
—Paqarin hakuchik —ninsi taytanqa.
Diegoqa utqaymansi, maletanta qipicharqun.

Paqarintintas, aswan achkiykuqlata llusqisqaku. Buskunapa sayananman chayarquspankus, Diegoqa ancha kuisqa kasqa hinaspa mayman rinankuta taytan tapuyta qunqarqusqa:
—Manam niykimanchu —ninsi kusikuywan taytanqa.

Buspiña kaspankus, Diegoqa allichakusqa, bus puriyta qallaykuptinsi, Diegoqa muyuriqkuna qawakuyta qallaykusqa; mana qasillaspas, buspa tuqunta qawasqa. Qumir muyuriqkunatas, tukuyniray urqukunata, hatun quchakuna, sumaq tuqukuna, tukuy ruruchiq wayqukuna, sumaq uywakunatapas qawasqa.

Diegopaqqa manas kayna sumaqqa imapas kasqachu. Sachakunaqa huntas kasqa, orquideakuna, mollekuna, raki raki, hatun cedrokuna, kaykunas Diegopaq sumaq kasqa.

Pusaq horañas ripusqaku, sumaq Arequipa llaqtamanta ¡Cusokama!
Arí, mana yachasqanta taytanpa pusasqanqa Cuscomansi risqaku.

Achka kutita qawarquspaqa, tukuyninpi, unaymanta, ñawinta
wichqarqusqa. Ripusqanku tukunanamas mana kichasqachu.

Diegoqa chaqwata uyarispansi rikcharirqun, buspa ukunpi hawanpipas
chaqwas kasqa. Chaysi, Cuscoman chayarqusqakuña. Uraykunkus,
achikyay mikuy mikuqsi rinku, utqayman atisqankumanhinas, llaqtapa
chawpin hichpapi samana wasipi samapakusqaku.

Samana wasimanta llusqispankus karuniqpi huk minivanta rikusqaku;
anchuykunkus hinaptinsi huk tour nispa munachikuchkasqa,
Saksayhuamanmansi apanqa. Utqayllamansi siqarqunku; chay
carropiqa pusaq runakunapiwansi kasqaku.

Chaymantas, huk pata pata urquta siqarquspanku, chayarqusqaku.
Rikusqakus, karupi, sumaq qapaq pirqakunata, chaysi ñawpaq
inkakunapa saminanku kasqa.

Diegopaq aswan munayqa kasqa chay qapaq pirqakunapa hawanpi
hatuskunas, chaynallataqsi tapukusqa imayataq chay runakuna kaynaña
hinaspa llasaq rumikunata kuyuchirqaku nispa. Diegoqa ancha kusionas
kasqa chay tour nisqawan, tukuy qawasqansi sunqunta suwasqa.

Qurikancha willkawasipis hukta sayasqaku. Tukuysi sumaq kasqa, rumi llaqlasqakuna, llinka mitumanta tukuy rurasqakuna, awasqakuna, cuadrokuna, saminapaq puyñukuna, wasikuna, Diegoqa hamutasqas inkakuna kaykuna llaqllachkaqta, cuadrokuna llimpichkaqta, quri chulluchichkaqta, puyñukuna rurachkaqta.

Tutaykuchkasqañas, tukuypiqa llaqta chawpipis sayanku, chaypiqa muyuriqninpi sumakunatas qawasqaku, sumaq rurasqa yaya wasitapas qawasqakus. Sumaq punchaw tukurquptinsi, samana wasiman kutisqaku. Iskayninkus ancha pisipasqa kasqaku, Diegos ichaqa maykunapas riqsinanpaq hinalla llusqiyta munasqa. Diegoqa mana qasilla kaspas puñuyta mana atisqachu, chaysi, unay hamutasqanpi, qimchiykusqa hinaspa puñurqusqa.

Achikyaytas. Diegoqa, mana qasillachu kasqa, maykunatapas riqsiytas munasqa, taytansi llakiwan, niykun:

—Churiy, qullqiyman manaña kanñachu. Aswan qipaspaqa, Arequipaman kutinanchikpaqmi qullqiy manaña kanqachu. Churillay, uyriykuway nispa.

Diegoqa, llakiyuq kaspapas, taytan imayna kasqanta uyarisqas, chaysi kusiqa Cuscopi carrokuna sayananman risqaku.

Busqa ripusqañas, Diegoqa, tuqunkunatas qawasqa, Cuscopi tukuy rurasqankunata yuyaspa, sumaq carreterankuna risqankus musquyninpihina carrokuna purinanpaq chiqap kasqa, sumaq chaskisqas kasqaku, aswanqa, taytansi kallpanchakuspa allinta llamkasqa churin kusichinanrayku.

Diegoqa asirayaspallas taytanpa rikranman qimikusqa, ancha munasqan rurasqanta yuyaspan. Machu Pikchuman mana chayaspankupas, kusiqa kasqa. Chaypis puñurqusqa uyanpi asirayayniyuq.

Huk ñiqipi llalliq
Yachachikuna

Más allá de estos cerros

Mariela Magali Chambi Mamani
Alas Peruanas Yachaywasimanta (Arequipa)

Avion tiyananpi hatun relojta qawaspa, awiluykunawan tayta mamaykunawan Avión hapinaykupaq suyaniku. Awiluyqa anchatam katatachkan, kay ripunaykuqa manam chiqap hinaraqchu rikchakuwan.

Kunanmi wamaq ripusqayta yuyani, awiluykuna riqsisqayta. Qayna watakuna, isqun watallaypiraqmi karqa, chakrapim karqani, Cocani ayllupi. Mamaymi awiluykunawan saqiwarqa, samay pachapi, mamayqa kutinaykamam llamkaspa qullqi huñuyta munarqa.

Manam sapallay warmi warmachu chay chakrapi karqani, huk warmakunapas karqankum paykunawanmi kuskanchakurqani. Hukmi karqa Percy, iskay watawanmi kuraqniy karqa hinas pam payqa awilanpa suñasqan tukuynirayq llimpiyuq chuspawan puripayaq. Sapa achkiykuqtam vaca chawayta awilayta yanaparqani, chaymanta lla pa uywakunata qataman mikunankupaq qatiq karqaniku; chisinkuytaqa ima ruraytapas yanapaqmi kani, kachipa utaq charki rurayta.

Huk semana karquspaymi mamay llakikuyta qallaykurqani; manchakurqanitaqmi ichapas payqa kay chunniq qatankunata chakiwan hamuchkan nispay, carisiremanta willawsaqanwanmi aswan manchakurqani, sirenamanta utaq condenadomantapas. Kaykunaqa purun ñankunapim kanku, pipas rikurqupaqa, unqurqunku utaq wañurqunkum; chayta manchakuspaymi ñankauna riytapas atirqanichu.

Huk punchawkuna karquptinmi, huk hatun urqupa patanman Percywan siqarqani. Percyqa apum kay nirqam, huk waka, chaypis inka yayakuna kawsaku. Tukuy chawpi punchawkamam siqanaykupaq unarqaniku; tutaykuqtam, pataman chayarquspay urqkunallata, urqkunallata rikurqani, ichaqa urqkuna qipanpi, intipa pakakunanpi, huk hatun llaqtata rikurquni. Qaparirqanim: “¡Arequipam wakpi kachkan!, ¡mamaymi wakpi kachkan!” nispay.

Percym ichaqa manam niwan, Huancané llaqtam wakqa nispa. Arequipaqa ancha karupim kachkan nispa, chaytam payman nisqaku. Mamay chayamunanpaqqa, achka punchawchá hamunman wak llaqtaqa wak urqkunamanta ancha karunpiraq kasqanrayku.

—¿Yuyachkankichu imayna kayman chaymusqaykita? —nispan tapuwan.

—Qaway, Percy, huk tutaykuqtam maletapi pachakunata allichay niwarqa mamay, awiluykuna riqsiytam munarqani. Tutaykuqtañam llusqsimurqaniku. Busqa utqayllamanñam rirqa, runakunaqa sayampalla rirqaku. Ñuqaykuqa tiyarqanikum, payqa marqawarqam, tukuy tutam ripurqaniku. Mamaypa marayninpim ripurqani. Juliakaman chayarquptiykum intiqa llusqirqamusqaña, chaymantam huk tiyay watuq rirqaniku, chaymantam huk carrowan huk llaqtaman apachikuniku chaymantaqa purirqanikuñam. Yachaywasiypi yachapakuqmasiy Abigailpa willawasqanta yuyarispam manchakuq karqani.

Paymi niwarqa chay purun ñankunapim condenadokuna kan, kay pachapi mana allin ruraq runakunas wañuspa kay pachapi purispa ñakarinanku nispan; paykunaqa ancha mana allinsi hinaspas runata sipinku, yanapakuytas mañakunku hinaspa chinkarqunku.

Chaynallataqmi, sirenakunamanta willawarqa, manas Ariel sirenahinachu paykunaqa. Paykunaqa sumaq chakra sipaskunas, wasinpi yaku upyanapaq, mikunapaqsi pusasunki, ripuyta munaptikiñataq wañuchisunki. Casirikunañataq aychaykimanta wiraykita suwasunki, manas musyakunkichu, chaysi punchawkuna risqanpi wañunki aychaykipi wirayki mana kaptinqa manam kawsawaqchu. Yachapakuqmasiy kaykunamanta willawasqanmi anchata manchachiwarqa.

Manam chayllachu karqa. Mamaytam tapurqani chiqapchu chaykuna kan nispay, arí niwanmi paypas. Hamuchkaptiymi, ñanpi chay mana allin runakunawan tupanaymanta manchakurqani. Wañuyta manaraqmi munarqanichu. Awiluykunapa wasinman tutañam chayarqaniku.

Percypas niwarqam chay mana allinkunaqa ñankunapim kan nispan. Paywan rimankusqaykunaqa manam qasillachiwarqachu, chaymi chuya yachayta munarqani. Tuta mikuy pacham awiluyta tapurqani, chiqapchu ñankunapi chay mana allinkuna kan nispay. Arí kanmi niwanmi paypas.

Awiluymi willawarqa, wayna kaspansi Boliviata risqa imakunapas wakmanta apamuq, pacha, mikuy, tukuyta; huk kutitas chay mana allinwan tupanakusqa. Kutimuchkasqas, manas pipas kasqachu. Karupis runakunata payman hamuchkaqta rikusqa, hichpamuchkaptinñas wawqin kasqanta rikusqa. Anchatas marqaykusqa unay achka killaña Boliviata risqanrayku, hukman kaqtas musyasqa: llamapa atakanniyuqsi kasqa. Chay mana allinqa wawqinman tikraksqa hinaspa piñakuspan tukuy mana allinkunata kamisqa. Mancharqachiptinsi ayqisqa allquman tikraksqan. Wasinman chayarquspansi wawqinpa wañukusqanta yacharqusqa. Condenadoqa mana almayuq kaspan, wawqinpa almanta apakusqa.

Chay willakuyqa aychaytam katatachirqa, ichaqa iskayrayarqanim.
Awiluyqa Bolivia nirqam. Boliviaqa hawa suyum, Chaymi tapurqani:

—Awiluy, ¿Limata riqsinkichu? nispay

—Limaqa karum kachkan. Punomanta wakman chaynapaqaqa ñanmi mana kanchu. Boliviaqa hichpallam ñuqanchikpaq, manataqmi achka ñankuna kanchu, ichaqa hichpallam, niwarqam awiluy.

—Ñuqapas Limataqa manam riqsinichu, huk punchawmi chayasaq ichaqa.
Awiluymi marqaykuwan hinaspa niwan:

—Wiñaspaykim, tiqsimuyu hatun kasqanta rikunki, ichaqa sasa riqsiymi.

Nirqanim:

—Kuskanchikmi chay hatun llaqta riqsiq risunchik.

Punchawkuna, semanakunam karqun, mamaypaqa yupinpas rikurinchu.
Awilayqa kunankunallam hamunqa niwanmi. Manchakurqanitaqmi chay
mana allinkuna mamay mana hamunanpaq harkanqa nispay.

Domingo punchawmi karqa. Achka runakunam hukniraq pachayuqkuna
chayarqamunku; minerukunamanmi rikchakunku. Llaqta huñunakunan
wasipim huñunakunku hinaspa ninku kay llaqtantam huk carreterata
rurasunchik nispa.

Llaqta runakunaqa iskayrayankum: wakinmi carreterata munarqaku, wakinñataq mana, chay carreteraqa wakin runakunapa chakran ukunta ringa chaymi munarqakuchu. Chaymi awiluy paykunata nirqa:

—Wawqi paniykuna, llaqtanchikmi ancha karupi, sapallanchikmi qeparqusunchik, wawa churinchikkunapas karupim, ripukuspa mana kutimunkuchu. Ñuqanchikpas watuq riyta manam atinchikchu, karusum ñankuna. Achka punchawmi purinchik chayanapaq, hinaspa puñunchik chunniqkunapi asnunchikkunapi qipita apaspa. Kay carretera llaqtanchikta riptinqa, mana sasachakuspa wawa churinchikkuna qawawaqninchik hamunmanku, hichpallam kanman—ninmi.

Yapaykunraq:

—Chaynallataq ñuqanchikpas chay hatun llaqtakunata richwan, paykunapa allin kawsay maskaq risqankuta. Yuyaychik huk tayta unqusqanta. Hampina wasiman apayta manam atirqanchikchu, apanapaq mana ima kaptin; qawaq churinkuna huk semanpi chayamunku; ichapas huk punchaw ripuq churinchikkuna carronkuta rantinqakupas, imaynatataq chaymunqaku ñan mana kaptinqa. ¿chaytachu munankichik: manapuni qawaytachu? ¿kay urqukunamanta karupi imakunata manachu riqsiyta munakichik?

Ayllu runakuna awiluyta uyarirquku hinaspa ayllu ukunta carretera rinanta uyarqunku. Qipan punchawkunallatam hatun tractorkuna allpa kuyuchi chayarqamunku, manchapam karqa, ichaqa llamkarqakum.

Ayllu runakunam allichakuqku llamkaqkunaman mikuy apanankupaq, wakin rumikuna suchuchiypi yanapaqku. Percywan ñuqa llamkaqkunaman aqata apaniku, paymi niwarqa huk punchwmi ingeniero kasaq nispa.

Chaymanta chayarqamunku carrohinakuna allpa pampachanakupaq.
Huk achikyapim chay pampakuna yanayarqusqa. Carretera rurayta
tukuchkasqakuñam. Chay pacham mamay huqariwaqniy hamusqa,
ichaqa karusum ñannin karqa.

Karu hamuqta rikuspaymi utqayman kallpani. Marqani, paypas
marqawan hinaspa niwan anchatam llakikurqayki, sasatam kutimuni
nispan. Kunanqa manam sasañachu kanqa awilukuna watunapaq hamuy,
Qawawaspam urkuypi muchaykuwan.

Chay punchawmi ayllu runakuna llamkaqkunaman anchata mikuchinku.
Paqarintinta kutinaykuñam karqa, awiluyta, Percytapas ripullasaq nini.
Chay carreterantam puriniku, manaraqmi carro karqachu, hinallaraqmi
llamkarqaku.

Tutaqa Juliaca Ilaqtaman chayarquniku. Allinniykupaq camionniyuq
tiyuywan tuparquniku, paymi apawarqaku. Sasam chay ripuy karqa,
iskay punchaw unarqa, carroqa allillamantam rirqa.

Yachaywasiman kutiy qallaykurqaña, ñawpaqtaqa yachapakuqmasiy
Abigailtam maskani manam ima condenadota rikurqanichu, imapas kanchu
ninaypaq, hinaspa awiluypa willawasqantapas willanitaq payman. Llapaykum
samay pachapi tukuy rurasqaykumanta willanakuyta qallaykuniku.

Huk kutipiñam awiluyku watuq rirqaniku.
Chay riyqa hichpallañam karqa, chay
carretera rurasqam ñanta hichpayachirqa.

Hatun runa kaspay llamkanaypaq yachayta tukurquspaymi carroyta rantirqani hinaspa munasqaypi riq karqani. Chunning ñankunata manañam manchakunichu, condenadokunamantaqa hinallam willakuchkanku. Ñampi mana riqsisqata amam huqarinkichu nipayawanmi. Manapunim rikurqanichu, manam tupayta munanichu, chiqap kaptinqa.

Achka watañam karqun, awiluyqa chiqaptam nirqa. Kunan watuq riptiyimi llapanku carronkuwan chayamunku; chaymantapas, kutinikum achka qipiyuq wayqakunapi mikuyniyuqkuna. Ñawpaqqa chaytaqa manam atirqanikuchu.

Kunanqa Lima hatun llaqtam suyawachkanku.

Wamaqllaraqmi awiluy avionman siqanqa hinaspa chay carrokunapa hawanta pawanqa.

PERÚ

Presidencia
del Consejo de Ministros

OSITRAN

Organismo Supervisor de la
Incentivación del Transporte de
Pasajeros de Larga Distancia

ACTA DE EVALUACIÓN

FECHA: lunes 17 de octubre de 2022

Miembros del Jurado: Ricardo González Vigil
Anahí Barrionuevo
Leonardo Dolores

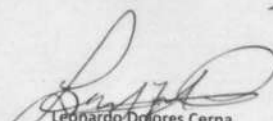
Luego de realizada la evaluación de los cuentos participantes, el jurado calificador conformado por Ricardo González Vigil, Anahí Barrionuevo y Leonardo Dolores, se procede a declarar a los ganadores del Quinto Concurso de Cuentos "Ositrán, contigo por las rutas del Perú", en las categorías y en orden de mérito señalado:

PUESTO	CUENTO	ALUMNO	INSTITUCIÓN EDUCATIVA	PROCEDENCIA
1.er puesto	¿El tren amazónico?	Gustavo Alejandro Palomino Huapaya	Fractal	Cañete
2.do puesto	El tren que cambia vidas	Angela Ximena Dávila Larios	Los Peregrinos	San Juan de Lurigancho - Lima
3.er puesto	La gran travesía	Akiles Miguel González Márquez	Alas Peruanas	Arequipa
Mención Honrosa	Mi primer viaje en tren	Ángel Manuel Tapia Mamani	Alas Peruanas	Arequipa
Mención Honrosa	Lo prometido es deuda	Jhon Emiliano Eguizábal Huincho	Los Peregrinos	San Juan de Lurigancho - Lima

PUESTO	CUENTO	DOCENTE	INSTITUCIÓN EDUCATIVA	PROCEDENCIA
1.er puesto	Más allá de estos cerros	Mariela Magali Chambi Mamani	Alas Peruanas	Arequipa

Ricardo González Vigil

Anahí Barrionuevo

Leonardo Dolores Cerna

Calle Lurigancho 182, piso 2
Barranco, Lima
Central Telefónica: (011) 546-9330
www.ositrان.gob.pe

EL REGULADOR DE LA INFRAESTRUCTURA
DE TRANSPORTE DE USO PÚBLICO

PROMOVRIENDO EL TALENTO Y LA CREATIVIDAD LITERARIA